

Лариса Тиха

**ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ У ТВОРАХ
ПОЕТІВ-СІМДЕСЯТНИКІВ**

У статті проаналізовано вживання релігійної лексики у творах поетів-сімдесятників київської школи, визначено особливі іменникові та прикметникові словосполучення метафоричного плану релігійної лексики.

Ключові слова: метафора, семантичне ядро, релігійна лексика.

Лариса Тихая

Функционирование религиозной лексики в произведениях поэтов-семидесятников

В статье анализируется употребление религиозной лексики в произведениях поэтов-семидесятников киевской школы, определяются особенные субстантивные и адъективные словосочетания метафорического плана.

Ключевые слова: метафора, семантическое ядро, религиозная лексика.

Larisa Tykha

The functioning of religious vocabulary in the works of poets-simdesyatnykiv

The article analyzes the operation of religious vocabulary in the works of poets „Kyiv School”. Specific character building and metaphorical noun and adjective structures with keywords - confessional distinguished.

Key words: metaphor, semantic heart, religious vocabulary.

Інтенсивна увага сучасної української лінгвостилістики привернута до проблем лексико-семантичної структури мови художньої літератури й, зокрема, мови поезії. Сьогодні все частішими стають наукові розвідки, присвячені особливостям функціонування конфесійного стилю. Разом з дослідженням багатьох питань, пов'язаних з ним, увагу науковців привернула проблема його лексичних зв'язків з мовою поезії. Функціонуванню релігійної лексики присвячені роботи О. Бірюкової, А. Бондаренко, Ю. Бондаренко, К. Гриньків, І. Дубровської, Н. Журавльової, Н. Каторж, М. Лесева, Н. Піддубної тощо. Семантико-стилістичні особливості окремих зразків конфесійних експресем поряд з іншими групами лексичних одиниць, що функціонують в українських поетичних текстах різних авторів, аналізують у своїх дисертаційних дослідженнях Л. Пустовіт, Т. Берест, М. Мельник, Л. Петрова, Л. Селіверстова, О. Черевченко. Останні дослідження, у яких релігійна лексика визначається як одна із характеристик авторського тексту, представлені такими іменами, як Ю. Браїлко, частково О. Тищенко, О. Черевченко та ін. Однак до сьогодні чітко не схарактеризована лінгвістична природа релігійної лексики, залишаються невстановленими її компонентний склад, досі ґрунтовно не описані семантико-стилістичні особливості їх реалізації в поетичному тексті поетів-сімдесятників.

Конфесійна лексика – це окремий розряд лексичних одиниць, що характеризуються спільним стильовим значенням, яке, нашаровуючись на предметно-понятійний зміст, виступає компонентом загальної семантики та вказує на усталене вживання лексеми в конфесійному різновиді сучасної української літературної мови, тобто несе в собі додаткову „непредметну” інформацію й точно сигналізує про сферу побутування слова [1, с. 7].

До художньо-естетичних орієнтирів М. Воробйова, В. Голобородька, М. Григоріва належать біблійні образи та сюжети, серед яких розрізняють такі типи. До першого належать біблійні абстрактні поняття (Едем, рай, пекло (ад), геєна, Страшний суд, смерть); загальні поняття, назви яких перейшли до активної лексики (церква, свічка, корогва, церковні бані). Другий тип представлено образами Божої Матері (Богородиці, Богоматері), Бога, Ісуса Христа, Миколая, Святого Петра.

Релігійна лексика у творах поетів „Київської школи” функціонує як у прямому значенні, так і в складі тропів, у тому числі й фразеологізмів. Аналізуючи конфесійну

лексику як компонент тропів, варто зазначити, що найчастіше вона виявляється у структурі метафори, метафоричного епітета і порівняння.

Як зазначає В. Виноградов, відбиваючи органічну властивість творчого процесу, метафора в художньому тексті стає основним елементом стилю, „цікавим документом” для вивчення поглядів, настроїв і смаків письменника, „засобом ... утвердження індивідуального світорозуміння” [2, с. 194]. Тому й аналіз метафоричних структур з опорним словом-біблеїзмом дає можливість розкрити особливості світосприйняття і творчу індивідуальність того чи іншого митця. Проблеми, яких торкаються у своїх поезіях письменники-сімдесятники, стосуються найрізноманітніших сфер, проте найчастіше вони осмислюють сенс буття, призначення людини на землі, питання життя і смерті та багато інших філософських і соціальних питань. Визначити тип метафори М. Воробйова або ж В. Голобородька однозначно досить важко. Зазвичай це складні багатокомпонентні структури з нанизуванням однотипних чи різнотипних частин. Це як іменникові, так і дієслівні одиниці або їх поєднання. Художні образи, вибудовані на індивідуально-авторських асоціаціях, складні не стільки граматично, скільки семантично. Релігійна лексика, яка кваліфікується як ключові слова у поетичних текстах, в одних прикладах метафоризується, в інших – метафоризує сусідні лексеми.

Наприклад, неодноразово в авторських текстах ключовим словом метафор виступає лексема *корогва*: *Після дощу по срібних дзеркальцях / Пливають корови волохаті, / Корогви холоду несуть* [3, с. 32] та *В останніх факелах дороги. / Останній лист тобі й мені, / Ще промайне вогнем корогва / і проростуть дощами дні* [3, с. 33]. Хоча значення метафоричних образів глибоко індивідуальне, усе ж загальний сумний настрій, який відчуває автор поетичних рядків і хоче передати читачеві, простежується.

Широкі можливості інакомовного зображення та характеристики, здатність розширити семантичний простір контексту реалізується в іменниковій метафорі. Найактивнішою в сучасному поетичному мовленні конструкцією для формування метафор на ґрунті взаємовідношення двох предикатів виявляється родовий присубстантивний. Метафоричне значення у такого типу сполуках найчастіше виникає на основі значення „нагадувати щось”, тобто має відтінок порівняння: *Сірі труни світанків* [3, с. 23] (пор. *світанки нагадують труни*).

Аналізовані тексти свідчать, що метафора у творах поетів „Київської школи” часто складна. Тому говорити про дієслівну, іменникову чи будь-яку іншу в чистому вигляді було б не зовсім правильно. Те ж стосується і семантики. Образи, створювані письменниками, складні не лише граматично, так само складно вони передають і почуття, і зорові образи: *Будуть бані черлені березового гаю / золотіші від крони церков старовинних ...* [3, с. 92].

Виразну семантичну домінанту поезії сімдесятників становить поняття „смерть”. В аналізованих текстах воно представлене складними метафоричними конструкціями, які в одних випадках є традиційними загальнономовними метафорами, інколи трансформованими, пропущеними через авторське розуміння й уявлення: *Хай слово тоді умре ...* [3, с. 130], в інших – індивідуально-авторськими образами. У таких структурах найчастіше метафоризуються лексеми *вмерти*, *мертвий*, *смерть* тощо. Часто нові, витворені поняття мають оцінний зміст, як-от: *Я знав: лише вмерти ще встигнути можна / Мертві сорому не ймуть / А де ж сором живих?* [3, с. 101], у них виразне філософське звучання: *Від такого життя багато дізнаєшся / але це знання про смерть* [3, с. 108]; *Безсмертя складається із міриади смертей наших Я...* [3, с. 151].

Цікавими зі стилістичного погляду є індивідуально-авторські метафори, ключовими словами в яких є абстрактні й конкретні назви сакральної сфери. Слід зазначити, що письменники часто створюють образи за допомогою антитези або ж оксиморона. Такий

прийом підсилює експресію, почуттєвість, емоційність тексту, наприклад: *В це багатоголосся влітається, як у ниву, горобиний / горошок мідних труб, музика похоронів* [4, с. 169]; *Святкові жовтні і травні / ювілеї смертей і народжень / потоптали тихіші трави ...* [4, с. 122].

Як показав аналіз авторських текстів, показовою для творчості сімдесятників є прикметникова метафора, яка вживається для означення прикметних рис об'єктів мислення, вираження опредметненої чи якісної ознаки через оцінно-експресивне маркування, що має на меті активізувати творчу уяву читача. Метафоричним прикметником у таких сполуках часто виступає конфесійна лексема *мертвий*: *Каміння кидаю у давнину – / хочу розбудити той мертвий колодязь* [4, с. 156]. Як бачимо із наведеної ілюстрації, епітетна метафора є складною, проте не в граматичному плані (це переважно традиційні моделі „іменник + прикметник”), а в семантичному. Вона виконує подвійну функцію – функцію перифраза та виражає часову характеристику (означає давній час).

Традиційно за прикметниковою метафорою закріпився статус так званого оцінного тропа. В аналізованій поезії також є приклади створення метафоричних образів для вираження психічної, розумової характеристики ліричного героя, зокрема, за допомогою прикметника *мертвий*, наприклад: *10.12.1966 року. Зайшли в СПУ Кордун, Рубан і я. Ігнатенко: – Ви мертві, безперспективні* [3, с. 47].

Епітетні метафори виконують, здебільшого, функцію мікрообразів в аналізованих поетичних текстах. Одні з метафоричних епітетів „привертають увагу своєю незвичною формою, інші – несподіваністю асоціацій, ще інші – розгортають цілісну картину бачення можливостей мови у витворенні власного світу барв, звуків, психологічних відчуттів [5, с. 249]: *Пишу цього вірша, а на мене з програвача / поглядає мертво око платівки ...* [4, с. 193], *... відбитий полон, повернений міждомир / християнський!* [4, с. 317].

Ще один тип прикметникових метафор, репрезентований у творчості сімдесятників, – це структури, у яких конфесійна лексема означається відповідним прикметником, який її метафоризує: *Гучними командувати парадями: / шикуйся, народний біль! / І вдень і вночі кричати по радіо / про дострокові гроби* [4, с. 123]; *Золоті могили пливуть над Софією* [4, с. 260]

Конфесійна лексика в аналізованих текстах входить також до складу порівняльних конструкцій. Порівняння у творах М. Воробйова, В. Голобородька не просто ускладнюють структуру тексту, а увиразнюють його, підсилюють внутрішній зміст метафоричного образу. Умовно ми поділяємо сполуки із порівняльними зворотами на дві групи: перша – це ті структури, у яких конфесійна лексика входить до складу порівняльного зворота, наприклад: *Стіни не заходять на весіллі ходором – / сьогодні тут тихо, як на похоронах* [3, с. 49], *...дівчата, мов келії із свічками всередині – / легкі одсвіти рук тремтять* [3, с. 52], *В той пізній час волога й морок / пліснявіють по глині, як з могил ...* [4, с. 128], а друга – де слова релігійної сфери самі є об'єктом порівняння: *Кладовище обсіпане жовтим листям, мов недоплетений вінок лишило літо* [3, с. 62]. Не частотними є сполуки, у яких порівняння формально не виражене, а зрозуміле з контексту: *Останні куточки заповітні до смерті подібні* [3, с. 70].

Як уже не одноразово наголошувалося, поезія сімдесятників має глибоко філософське звучання. Тому й вибір лексики, зокрема й конфесійної, підпорядкований цій настанові. Часто поети послуговуються загальнономовними фразеологічними зворотами: *... бо в кожного / були родичі, які спочивали тут вічним сном* [3, с. 100], *... і пташка ... / покладе одне крило на одного, / а друге на іншого, / просто прощобече. / І то як блага вість* [4, с. 130], часто створюють індивідуальні, яким можна надати фразеологічного

статусу чи трактувати їх як ідіоматичні сполуки: *...якщо до істини наближатись / то можна побачити як тешуть хреста ...* [3, с. 174].

Додаткові значення конфесійних лексем мають міжмовний або внутрішньомовний характер. Так, власні назви-біблеїзми є міжмовними назвами, а в окремих імен біблійного походження розвинулись і співзначення внутрішньомовного плану, як-от: архангел Михаїл – покровитель Києва, захисник мисливців. Внутрішньомовні конотації мають нерозривний зв'язок з національно-культурною традицією і зумовлюються різними чинниками: подіями в історії існування позначеного конфесійною лексикою об'єкта дійсності (Соловецький монастир, собор Юра, Потій, Софія): *... з могил козацьких скляні бани Софії здійснюються, / і бджола на золотий хрест летить* [4, с. 232], *золоті могили пливуть Софією* [4, с.260], народними звичаями, повір'ями (Святий вечір, Великий піст, Чудотворний Спас, святий Петро, Зелена неділя): *біло увиходить поле у Зелену неділю...* [4, с. 267]. Велика кількість конфесійних власних назв у процесі тривалого культурного функціонування набула ознак символів. Символи біблійного походження позначають морально-етичні поняття і є загальнолюдськими (Ірод – жорстокість; Мойсей – заступництво, визволення, спасіння; Страшний суд – справедливість, неминучість покарання за гріхи). Національно-культурні символи мають значно вужчі межі поширення (Печерська лавра – „символ духовності українського народу, його святості, смиренномудрості”). Конфесійні назви обов'язково доповнюються функціонально-стильовими конотаціями. Ці лексичні одиниці позначені об'ємними смисловими відтінками значень, великим обсягом енциклопедичних знань, а також, як правило, певним емоційно-експресивним та оцінним забарвленням (Апокаліпсис, Різдво, Печерська лавра, Діва Марія, Соловецький монастир): *Морозе, морозе, / калиною посадив ти мене об Різді* [4, с. 305], *утомлені вітрами далеких полів / виходять у Біле Різдво* [4, с. 263].

Семантико-стилістичний потенціал конфесійних назв реалізується в поезії неоднаковими шляхами, що зумовлюється насамперед великим тематичним діапазоном цих одиниць, а також значним обсягом їхніх конотацій. Конфесійні антропоніми в поезії зазначеного періоду використовуються передусім з виразною стилістичною метою (хронологізація подій): *коробка з шістьма кольоровими олівцями, / що її мені святий Миколай / це у дитинстві уклав у повстяника під ялинкою?* [4, с. 323], для створення гумористичного ефекту: *нас святий Петро / із петровим батіжком сні ...* [4, с. 251].

Частотністю в аналізованій поезії позначене вживання таких конфесійних антропонімів, як *Бог, Богородиця (Пречиста)*, що підпорядковується задумові автора твору. Як правило, ці лексеми підкреслюють філософське спрямування тексту, за їх допомогою автор виражає своє розуміння „вічних” проблем життя: *... хто – догори – в небесах синесеньких Бога шукав ...* [4, с. 318], *... слухаю, як народжується пісня: / Бог, який камінь з душі знімає, / починає співати материними устами* [4, с. 319], *і Бог дощі над тим містом не стихає* [4, с. 266]. Часто сполуки, в основі яких лежать конфесійні антропоніми, асоціативно складні, відображають суто авторське розуміння світу і потребують додаткового декодування, наприклад: *Бог обдаровує вітрами довгих польотів дружину / під деревом тремтячих сонць* [4, с. 265]. Інколи такі художні образи претендують на роль крилатих виразів: *Хто втратив усе / той знайшов Бога* [3, с. 148].

Метафоричні образи із ключовим словом *Богородиця (Пречиста)* більш прості для сприйняття і особливого пояснення не потребують. Вони виконують описову функцію і представлені такими прикладами: *дихає багаття на материні намисто для Пречистої* [4, с. 264]; *Одягнені у два листочки / скорботної усмішки Богородиці ...* [4, с. 254].

До засобів, що підсилюють експресію та емоційність образного вживання конфесійної лексики, належить уживання в сполуці з нею вигуків: *Не доведи господи!* [4, с. 327]; *... спиняєш його [лірника] на середині співаного слова: „Ідіть собі з Богом!”* [4,

с. 335] А найбільшої стилістичної виразності вони набувають за умови різноманітних повторень: *Дай, боже, вмерти...* / *Дай, боже, вмерти Драй-Хмарі...* / *Дай, боже, вмерти Драй-Хмарі вдома...* [4, с. 108].

На підставі здійсненої роботи можемо стверджувати, що релігійна лексика як основа художніх образів авторських текстів дає багатющий матеріал для дослідження мовотворчості того чи іншого автора. Релігійна лексика у поезії представників „Київської школи” досліджена лише принагідно, тому потребує подальших наукових розвідок.

Література

1. Браїлко Ю.І. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60-80-х років ХХ століття (семантико-стилістичний аспект) / Ю.І. Браїлко : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.0201. / Націон. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 21 с.
2. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика [Текст] / В.В. Виноградов.– М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 254 с.
3. Воробйов М. Оманливий оркестр.
4. Голобородько В. Летюче віконце [Текст] / В. Голобородько. – К., 2005.
5. Шулінова Л.В. Словесна поетика Лесі Українки (поетизація семантики кольору) / Л.В. Шулінова : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – К., 1999. – 20 с.